

УДК 911.3

АНТРОПОГЕННІ МІКРОСМУГИ ТИПІВ МІСЦЕВОСТЕЙ, ЇХ СУТЬ І КРИТЕРІЇ ВИДІЛЕННЯ

Война І.

Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського

В статті розглядаються антропогенні ландшафтні комплекси Вінницької області та їх висотна диференціація. Антропогенні типи місцевостей накладені на натуральні або формуються шляхом їх техногенної трансформації. Детально в статті зхарактеризовано висотно-ландшафтні мікросмуги, які виникають в межах схилів натуральних або схилів антропогенних типів місцевостей. Ці висотно-ландшафтні структури виділені на основі відмін у швидкості перебігу денудаційно-аккумулятивних процесів на локальному рівні. Як правило, в межах схилів виділяється 3 мікросмуги: верхня (денудаційна), середня (транспортна) та нижня (аккумулятивна). В залежності від форми і крутизни схилів перерозподіл мікросмуг, їх протяжність, розміщення на схилі, швидкість та характер проходження денудаційно-аккумулятивних процесів буде відрізнятися.

Ключові слова: Вінницька область; висотна диференціація; антропогенні типи місцевостей; мікросмуги; аккумулятивно-денудаційні процеси.

У зв'язку з інтенсивною господарською діяльністю людини й посиленням її впливу на рельєф, важливого значення набуває дослідження висотної диференціації антропогенних ландшафтних комплексів. З кожним роком натуральні ландшафти витісняються антропогенними, і як наслідок ? виникають нові антропогенні типи місцевостей, з характерним набором урочищ та яскраво вираженою їх висотною диференціацією.

Дослідження висотної диференціації антропогенних типів місцевостей тісно пов'язані, насамперед, із гірничопромисловими ландшафтами, вивченням яких займалося чимало науковців: Ф.М. Мільков [6,7], Г.І. Денисик [5], В.І. Федотов, В.М. Двуреченський [8], А.В. Гудзевич [4]. Серед опублікованих праць лише незначна частина присвячена вивченню висотної диференціації антропогенних типів місцевостей.

На території Вінницької області співіснують і тісно взаємодіють між собою натуральні та антропогенні типи місцевостей. Антропогенні типи місцевостей накладені на натуральні або формуються шляхом їх техногенної трансформації.

У висотній диференціації схилів можна виділити три мікросмуги (рис.1), які за своїм висотним положенням відповідають мікронамам, виділеним О.В. Бережним [1]. Мікросмуги представлені вузькими смугами вздовж схилів всіх форм мезорельєфу рівнин - нагірних берегів річок, крупних балок, яружних систем. На схилі вони розташовуються: А - верхня ерозійно-денудаційна мікросмуга; В - середня транзитна мікросмуга, характеризується виположеним схилом і достатнім зволоженням; С - нижньосхилова, або підніжна; для неї характерні аккумуляція знесеної речовини, виходи ґрунтових вод та підвищена зволоженість ґрунтів.

В антропогенних типах місцевостей, аналогічно натуральним, теж виділяються мікросмуги

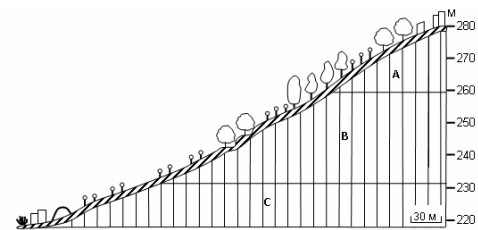

Рис. 1. Висотна диференціація ландшафтних комплексів схилового типу місцевостей (в околицях с. Велика Русава Томашпільського району, Вінницької області)

1 2 3 4 5 6 7

Антропогенні ландшафти: 1 - селитебні; 2 - лісові; 3 - сільськогосподарські лучно-пасовищні; 4 - сільськогосподарські польові; 5 - гірничопромислові;
Інші позначки: 6 - ґрунтовий покрив; 7 - корінні породи;
А - верхня ерозійно-денудаційна мікросмуга; В - середня транзитна мікросмуга; С - нижньосхилова, аккумулятивна, або підніжна мікросмуга.

[3]. В основі їх виділення лежать добре виражені геоморфологічні процеси, тісно пов'язані з місцем їхнього розташування у межах типів місцевостей. Для кожного антропогенного типу місцевостей характерний набір геоморфологічних (денудаційно-аккумулятивних) процесів: в одних ділянках вони протікають швидше, на інших – повільніше, іноді спостерігаються лише процеси аккумуляції. Поступове заміщення одного процесу іншим призводить до формування парагенетичних геокомплексів – мікросмуг, об'єднаних поступовими переходами. Залежно від форми, літології, господарської діяльності людини змінюються особливості диференціації речовини, а також характер ґрунтового покриву, рослинності, тваринного світу. Це призводить до збільшення кількості урочищ у межах окремих мікросмуг.

В антропогенних типах місцевостей верхньою мікросмугою місцевостей можна вважати урочища верхніх схилів териконів, курганів, урочища відвалів та насипів розкривних порід, речовина яких осипається і переміщується вниз схилами. На початковій стадії для верхньої мікросмуги характерна значна інтенсивність процесів площинної і лінійної ерозії. У зрілій стадії, коли верхні мікросмуги заростають рослинністю, процеси денудації дещо сповільнюються.

Середня мікросмуга представлена урочищами схилів кар'єрів, де у верхньому та середньому відділах проявляються процеси денудації, а у нижніх відділах схилів – процеси акумуляції. Ця мікросмуга майже повністю позбавлена рослинного покриву. Корінні породи, що виходять на поверхню піддаються лінійній ерозії.

Нижні мікросмуги – це ділянки, де нагромаджується речовина – днища кар'єрів, озера, що виникають у кар'єрах. Для цієї мікросмуги характерні конуси виносу речовини, близькість залягання ґрунтових вод, заболочення.

Основою для утворення мікросмуг є схил, який має певну форму поперечного профілю, крутизну і довжину. Найбільше значення з цих трьох показників має форма схилу, яка відображає його генезис, історію розвитку, умови формування, характер схилових процесів та їх інтенсивність.

Крутизна схилу є величиною несталою – вона залежить від його форми. У схилів з випуклою формою збільшення крутизни йде поступово – зверху вниз, у ввігнутого – навпаки. За формою схилу можна визначати інтенсивність ерозійних процесів.

Як відомо, схили поділяються на прямі, випуклі і ввігнуті [2]. В свою чергу є ряд проміжних варіантів (Рис. 2).

Прямі круті схили (Рис. 2 а) характерні для типу місцевостей кам'янистий бедленд та монокатлованного. На таких схилах переважає середня мікросмуга, а верхня й нижня займають досить незначну частку схилу. У верхній мікросмузі А інтенсивно протікають процеси обвалювання, осипання, механічного вивітрювання. У мікросмузі Б одночасно спостерігаються сліди лінійного змиву, у мікросмузі С – інтенсивне накопичення змитого матеріалу. Прямі спадисті схили (Рис. 2. д) характерні для курганного та внутрішніх ділянок кар'єрів монокатлованного і котлованно-горбисто-озерного типів місцевостей. Мікросмуги таких схилів розміщені рівномірно, а інтенсивність ерозійних процесів дещо сповільнена.

Випуклі схили властиві для вище згаданих антропогенних типів місцевостей. У них переважає середньосхилова мікросмуга. Характер схилових процесів розподіляється таким чином (Рис. 2 б): мікросмуга А – слабкий площинний змив; В – інтенсивний площинний змив, який у нижній частині мікросмуги переходить у лінійний; С – “миттєва” акумуляція, внаслідок різкого падіння крутизни схилу.

Випуклі до підшови схили (Рис. 2 г) притаманні типу місцевостей траншейно-болотних пустирів. Найбільшу площу тут займає мікросмуга А, яка є ділянкою, частково порушеною внаслідок видобувної діяльності, заплави з характерним площинним змивом і лінійною ерозією.

Схили з ввігнутим і випукло-ввігнутим профілем (Рис. 2. в, е) найчастіше утворюються у монокатлованному і котлованно-горбисто-озерному типах місцевостей. Тут чітко виділяються усі три мікросмуги. Різниця лише в тому, що у першому варіанті переважає середньосхилова мікросмуга, а у другому мікросмуги розподілені рівномірно.

Схили з хвилястими або ступінчастими поперечними профілями (Рис. 2. ж, з) являють собою сукупність кількох простих схилів. Вони утворюють певний набір мікросмуг, що чергуються між собою. Такі схили характерні для просядково-терасово-відвального типу місцевостей.

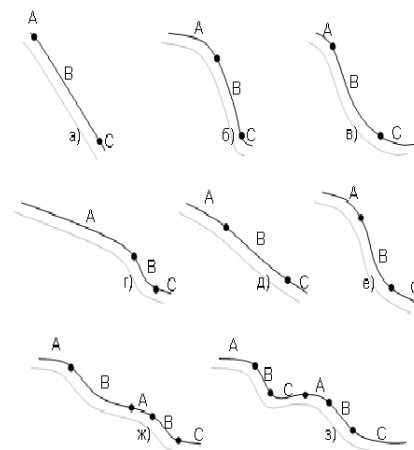

Рис. 2. Морфологічні варіанти схилових мікросмуг за [2]

Мікросмуги

А – верхня, ерозійно-денудаційна мікросмуга; В – середня, транзитна мікросмуга; С – нижньосхилова, акумулятивна або підніжна мікросмуга.

Морфологія схилів:

а) – прямий; б) – випуклий; в) ввігнутий; г) – випуклий до підшови; д) – прямий (покатий); е) – випукло-ввігнутий; ж) – ступінчастий; з) – хвилястий;
• – межі між мікросмугами

Висновки. На локальному рівні в межах антропогенних типів місцевостей спостерігається перебіг процесів денудації-акумуляції, аналогічний процесам, що протікають на висотно-ландшафтних рівнях, різниця лише в тому, що на локальному рівні швидкість денудаційно-акумулятивних процесів набагато більша.

Список літератури

1. Бережной А.В. Ландшафтная дифференциация склонов равнин и хозяйственное использование микронзон Среднерусской лесостепи / А.В. Бережной // Краеведческие исследования антропогенных ландшафтов. – Воронеж: изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 46-51.
2. Бережной А.В. Склоновая микронзональность ландшафтов и её варианты / А.В. Бережной // Вопросы, структура и динамика ландшафтных комплексов. – Воронеж: изд-во Воронеж. Ун-та., 1977. – С. 145-156.
3. Война І.М. Висотна диференціація типів місцевостей Вінницької області / І.М. Война // Науковий вісник Чернівецького університету. – Чернівці: Рута, 2006. – Вип. 305. – С. 181-188.

4. Гудзевич А.В. Роль гірничо-промислових ландшафтів Поділля у пізнанні динаміки і розвитку антропогенних комплексів / А.В. Гудзевич // Антропогенні географія і ландшафтознавство в ХХ і ХХІ століттях. – Вінниця: ВДПУ, 2003. – Вип.5. – С. 126-129.
5. Денисик Г.І. Антропогенні ландшафти Правобережної України / Г.І. Денисик – Вінниця: Вид-во Арбат, 1998. – 292 с.
6. Мильков Ф.Н. Класс антропогенных промышленных ландшафтов / Ф.Н. Мильков // Вопросы антропогенного ландшафтоведения. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та., 1972. – С.5-17.
7. Мильков Ф.Н. Рукотворные ландшафты / Ф.Н. Мильков – М.: Мысль, 1978. – 86 с.
8. Федотов В.И. Техногенный ландшафт, его содержание и структура / В.И. Федотов, В.Н. Двуреченский // Вопросы географии. – М.: Мысль, 1977. – Сб. 106 – С. 65-72.

И.Н. Война. Антропогенные микрополосы типов местностей, их сущность и критерии выделения. В статье рассматриваются антропогенные ландшафтные комплексы Винницкой области и их высотная дифференциация. Антропогенные типы местностей наложены на натуральные или формируются путем их техногенной трансформации. Подробно в статье характеризуются высотно-ландшафтные микрополосы, которые возникают в пределах склоновых натуральных или склоновых антропогенных типов местности. Эти высотно-ландшафтные структуры выделены на основе различий в скорости течения денудационно-аккумулятивных процессов на локальном уровне. Как правило, в пределах склонов выделяется 3 микрополосы: верхняя (денудационная), средняя (транспортная) и нижняя (аккумулятивная). В зависимости от формы и крутизны склонов перераспределение микрополос, их протяженность, размещение на склоне, скорость и характер прохождения денудационно-аккумулятивных процессов будет отличаться.
Ключевые слова: Винницкая область; высотная дифференциация; антропогенные типы местностей; микрополосы; аккумулятивно-денудационные процессы.

I.N. Woyna. Anthropogenous microstrips of types of districts, their essence and criteria of allocation. In article anthropogenous landscape complexes of Vinnitsa area and their high-rise differentiation are considered. Anthropogenous types of districts are imposed on natural or formed by their technogenic transformation. Detail in the article characterized as-altitude landscape microstrips that occur within the natural slope or slope anthropogenic types of areas. These vysotno-landscape structures are allocated on the basis of distinctions in speed of a current of denudationno-accumulative processes at local level. As a rule, within slopes 3 microstrips are allocated: top (denudation), average (transport) and bottom (accumulative). Depending on the form and a steepness of clones redistribution of microstrips, their slowness, placing on a slope, speed and character of passage of denudationno-accumulative processes will differ.
Key words: Vinnitsa area; high-rise differentiation; anthropogenous types of districts; microstrips; akumuljativno-denudatsionnye processes.